

LIST PAPEŽE JANA PAVLA II. STARÝM LIDEM

Mým starým bratřím a sestřím!

*„Počet našich let je sedmdesát roků
jsme-li při síle, pak osmdesát,
a mohou se pyšnit leda trápením a ničemnostmi;
kvapem uplynou a v letu odcházíme.“ (Ž 90,10)*

1. V době, kdy žalmista napsal tato slova, bylo sedmdesát let už mnoho a jen málokdo se dožil vyššího věku; dnes se život, díky pokrokům v medicíně, ale i díky lepším sociálním a hospodářským podmínkám v mnoha zemích světa, značně prodloužil. Pravdou však stále zůstává, že léta rychle ubíhají; přestože je dar života spojen s námahou a bolestí, je příliš krásný a vzácný, než abychom se jím mohli unavit.

Já, také starý, jsem zatoužil po rozhovoru s vámi. Činím to především díkyvdáním Bohu za dary a příležitosti, které mi až dodnes hojně udělil. Probírám v paměti jednotlivé etapy svého života, které jsou z větší části spojeny i s tímto stoletím, a vidím, jak se vynořují tváře nescetných osob, z nichž některé jsou mi zvláště drahé: jsou to vzpomínky na běžné ale i mimořádné události, na chvíle radostné i na události poznamenané utrpením. Nade vším však vidím vztaženou prozřetelnou a milosrdnou ruku Boha Otce, který „pečuje nejlepším způsobem o všechno, co existuje“¹ a vyslyší nás, „když ho prosíme o něco, co je shodné s jeho vůlí“ (1 Jan 5,14). Říkám mu se žalmistou: „Od mladosti, Bože, jsi mě vyučoval a já dosud oznamuji tvoje divy. Ani ve stáří a šedinách mě, Bože, neopouštěj, dokud neseznámím toto pokolení se skutky tvé paže“ (Ž 71,17 18).

Mé myšlenky se s láskou obračejí k vám všem, milovaní staří lidé všech jazyků a kultur. Tento list vám adresuji v roce, který Organizace spojených národů právem věnovala starým lidem, aby obrátila pozornost celé společnosti na situaci těch, kdo kvůli tíži věku musí často čelit různorodým a těžkým problémům.

Již Papežská rada pro laiky poskytla cenné směrnice pro úvahu na toto téma.² Tímto listem vám chci pouze vyjádřit svou duchovní blízkost jako ten, který s každým rokem hlouběji proniká toto životní období, a uvědomuje si tak potřebu bezprostředního styku se svými vrstevníky, abychom přemýšleli o společných zkušenostech a dívali se na vše z pohledu Boha, který nás zahrnuje svou láskou, vede a podpírá nás svou prozřetelností.

2. Milovaní bratři a sestry, v našem věku je spontánní vracet se do minulosti se snahou o jakousi bilanci. Toto ohlédnutí umožňuje klidnější a objektivnější hodnocení osob a situací, s nimiž jsme se na svém dlouhém putování setkali. Plynutí

¹ Sv. JAN DAMAŠSKÝ, *Esposizione della fede ortodossa*, 2,29.

² Srov. *La dignità dell'anziano e la sua missione nella Chiesa e nel mondo*, Vatikán 1998.

času smazává obrysy událostí a zjemňuje bolestné zvraty. Soužení a trápení jsou v životě každého bohužel zastoupeny v hojné míře. Někdy jde o problémy a utrpení, které vystavují tvrdé zkoušky psychofyzickou odolnost a otrásají možná i samotnou vírou. Zkušenost však učí, že často právě každodenní utrpení přispívají, s milostí Boží, k vyzrávání člověka a zocelují jeho charakter.

Na pozadí jednotlivých událostí na nás nejvíce doráží myšlenka na čas, který neúprosně plyne. „Čas běží neúprosně“, prohlašoval už antický latinský básník.³ Člověk je ponořen do času: v něm se rodí, v něm žije a umírá. Narozením je stanoveno první datum jeho života a smrtí další, to poslední: *alfa* a *omega*, počátek a konec jeho pozemské pouti, jak to zdůrazňuje křesťanská tradice, když toto první a poslední písmeno řecké abecedy vytesává na náhrobní kameny.

Je-li tedy život každého z nás tak vyměřený a křehký, posiluje nás myšlenka, že silou ducha budeme žít i po samotné smrti. Víra nám pak otevírá „naději, která neklame (srov. *Řím 5,5*) a ukazuje perspektivu konečného vzkříšení. Ne náhodou užívá církev o slavné velikonoční vigílii tatáž písmena ve vztahu ke Kristu, žijícímu včera, dnes a navždy: Kristus je začátek i konec, alfa i omega, Kristus je Pán všech věků.“⁴ Lidský život, i když je podroben času, je zařazen Kristem do horizontu nesmrtelnosti. On se „stal člověkem mezi lidmi, aby spojil začátek s koncem, to je člověka s Bohem.“⁵

Složité století na cestě k budoucnosti plné naděje

3. Obracím-li se ke starým lidem, vím, že mluvím k lidem a o lidech, kteří už vykonali dlouhou cestu (srov. *Mdr 4,13*). Hovořím ke svým vrstevníkům; mohu tedy snadno hledat analogii ve svém osobním životě. Náš život, draží bratři a drahé sestry, byl Prozřetelností vepsán do tohoto dvacátého století, které obdrželo složité dědictví minulosti a bylo svědkem četných a mimořádných událostí.

Podobně jako tolik jiných údobí dějin, i toto údobí zaznamenalo světla i stíny. Ne všechno bylo temné. Mnohé pozitivní aspekty vyrovnávaly negativní skutečnosti nebo z nich vzešly v podobě blahodárné reakce kolektivního svědomí. Je však pravdou – a bylo by nespravedlivé i nebezpečné na to zapomínat! – že byla způsobena neslýchaná utrpení, jež zasáhla do života milionů a milionů lidí. Stačí pomyslet na konflikty, které vypukly v různých světadílech kvůli územním sporům nebo nenávisti mezi jednotlivými etniky. Za neméně závažné je třeba považovat podmínky krajní chudoby rozsáhlých sociálních vrstev na Jihu světa, hanebný jev rasové diskriminace a systematické porušování lidských práv v mnoha národech. A co potom říci o velkých světových konfliktech?

V první polovině století došlo dokonce ke dvěma konfliktům s dosud nevídaným počtem mrtvých a se zkázami. První světová válka skosila miliony vojáků a občanů a vykořenila množství lidských životů na vrcholu dospívání nebo dokonce dětství. A co říci o druhé světové válce? Vypukla po několika málo desetiletích relativního míru ve světě, zvláště v Evropě, byla mnohem tragičtější než předešlá, s nedožrými

³ VIRGILIUS, „*Fugit inreparabile tempus*“, *Georgiche*, III, 284.

⁴ *Liturgie velikonoční vigílie*.

⁵ Sv. IRENEJ Z LYONU, *Adversus haereses*, 4,20,4.

následky pro život národů a světadílů. Byla to válka komplexní, neslýchaná mobilizace nenávisti, která se brutálně vrhla i na bezbranné obyvatelstvo a vyhladila celé generace. Daň zaplacenou tomuto válečnému šílenství na různých frontách nelze vyčíslit. Stejně úděsné bylo vyvražďování ve vyhlazovacích táborech, opravdových Golgotách současné doby.

Druhá polovina století byla po mnoho let zatížena předtuchou studené války neboli konfrontací mezi dvěma velkými proti sobě stojícími ideologickými bloky, mezi Východem a Západem, s úděsným závodem ve zbrojení a stálou hrozbou atomové války, která by mohla vést k vyhlazení lidstva.⁶ Díky Bohu se ona temná stránka uzavřela pádem utlačujícího totalitního režimu v Evropě, jako plod nevybojného zápasu, který použil pouze zbraně pravdy a spravedlnosti.⁷ Byl tak zahájen namáhavý, ale plodný proces dialogu a smíření, zaměřený na nastolení klidnějšího a solidárnějšího soužití mezi národy.

Avšak ještě příliš mnoho národů je daleko od toho, aby zakoušely dobrodiní pokoje a svobody. Velkou úzkost vyvolal před několika měsíci prudký konflikt na Balkánu, který byl už v minulých letech dějištěm strašné války s etnickým pozadím: byla prolévána další krev, docházelo k dalšímu ničení, byla rozdmýchávána další nenávist. Teď, když postupně zmlklo řádění zbraní, se začíná přemýšlet nad rekonstrukcí s výhledem na nové tisíciletí. Na jiných kontinentech se však mezitím i nadále rozhořívají mnohá ohniska války, někdy doprovázená masakry a násilím, na které se v denním zpravodajství příliš rychle zapomíná.

4. I když nás tyto vzpomínky a současné bolestné události zarmucují, nesmíme zapomínat, že naše století vidělo zazářit na obzoru tolik kladných znamení, která zase představují zdroj naděje pro třetí tisíciletí. Přes mnohé rozpory, zvláště v oblasti respektování života každé lidské bytosti, vzrostlo vědomí všeobecných lidských práv, vyhlášených slavnostními deklamacemi, které jsou pro národy závazné.

Dále se postupně rozvinul smysl pro právo národů na samosprávu v rámci národních a mezinárodních vztahů, inspirujících se plným uznáním kulturní identity a současně respektováním menšin. Pád totalitních režimů, jako těch ve východní Evropě, způsobil vzrůst všeobecného vnímání hodnoty demokracie a svobodného trhu, i když spojení svobody se sociální spravedlností zůstává velkou výzvou.

Stejně tak lze vnímat velký Boží dar, že náboženství se stále rozhodněji pokoušejí o dialog, který z nich vytváří stavební prvek pokoje a jednoty světa.

Co říci dále o tom, jak vzrostlo v obecném vědomí uznání důstojnosti ženy? Bezpochyby je ještě třeba vykonat dlouhou cestu, ale linie je vytyčena. Důvodem naděje je dále intenzivnější využití komunikací, které, usnadněné současnou technologií, dovolují překročit tradiční hranice a dávají nám zakoušet, že jsme občané světa.

Další důležitou oblastí vyprávění je nová ekologická vnímavost, která si zasluhuje veškerou podporu. Důvodem naděje jsou i velké pokroky v medicíně a ve vědách věnujících se zvýšení blahobytu člověka.

⁶ Srov. JAN PAVEL II, Encyklika *Centesimus annus*, 18: Zvon, Praha 1991.

⁷ Srov. *tamtéž*, 23.

Je toho tedy tolik, za co máme děkovat Bohu. Na přelomu tohoto století se navzdory všemu ukazují velké možnosti míru a pokroku. Ze samotných zkoušek, jimiž prošla naše generace, vychází světlo schopné prozářit roky našeho stáří. Tím je také potvrzena zásada, jež je tak drahá křesťanské víře: „Strasti nejenže neničí naději, ale jsou jejím základem“.⁸

Je tedy okouzující, že zatímco se století a tisíciletí blíží k západu a už lze zahlédnout úsvit nového údobí lidstva, my se zastavíme, abychom meditovali o skutečnosti času, který rychle ubíhá, ne proto, abychom se vydali na pospas neúprosnému osudu, nýbrž abychom plně zhodnotili roky, které nám zbývají.

Podzim života

5. Co je to stáří? Někdy se o něm mluví jako o *podzimu života* – tak je označoval už Cicero⁹ – na základě analogie, kterou poskytují roční období a jejich střídání v přírodě. Stačí pozorovat, jak se mění krajina během roku na horách i v nížinách, na loukách i v údolích, v lesích, na stromech i na rostlinách. Biorytmy člověka a přírodní cykly, jejichž součástí je člověk, jsou si velmi podobné.

Člověk se však zároveň odlišuje od všeho, co ho obklopuje, protože je osobou. Stvořený k Božímu obrazu a podobě je uvědomělým a odpovědným subjektem. I ve své duchovní dimenzi však prožívá sled různých - stejně prchavých - období. Svátý Efrém Syrský rád přirovnával život k prstu jedné ruky, jednak aby ozřejmil, že jeho život není delší než píd', jednak aby ukázal, že stejně jako každý prst, má i každé životní údobí svůj ráz a „prsty představují pět stupňů, po nichž člověk vystupuje.“¹⁰

Jestliže je tedy dětství a mládí obdobím, kdy se lidská bytost utváří, žije se zaměřením na budoucnost, uvědomuje si své schopnosti a dělá plány pro věk dospělosti, také stáří má svá bohatství, protože – jak poznamenává svátý Jeroným – tím, že zmírnilo naléhavost vášní, „prohlubuje moudrost a dává zralejší rady“.¹¹ V jistém smyslu je to výsadní období oné moudrosti, která je obvykle plodem zkušenosti, protože „čas je velký učitel“.¹² Je dobře známa žalmistova modlitba: „Nauč nás počítat naše dny, ať získáme moudrost srdce“ (Ž 90,12).

Staří lidé v Písmu svatém.

6. „Mládí a úsvit jsou pomíjivé“ poznamenává Kazatel (11,10). Bible, někdy se střízlivým realismem, neupouští od upozornění na prchavost života a na čas, který neúprosně ubíhá: „Pomíjivost, samá pomíjivost (...), pomíjivost, samá pomíjivost, všechno pomíjí“ (Kaz 1,2): kdo by neznal přísné napomenutí starobylého mudrce? Chápeme ho zvláště my staří, poučení zkušeností.

Navzdory střízlivému realizmu si Písmo uchovává velmi kladný pohled na hodnotu života. Člověk vždycky zůstává „stvořen k Božímu obrazu“ (srov. Gn 1,26) a každý věk má svou krásu, své úkoly. Pokročilý věk nachází v Božím slově velké ocenění, dokonce tak, že v dlouhém věku vidí znamení Boží

⁸ Sv. JAN ZLATOÚSTÝ, *Commento alla Lettera ai Romani*, 10,2.

⁹ Srov. *Cato maior, seu De senectute*, 19, 70.

¹⁰ „Tutto è vanità e afflizione di spirito“, 5-6.

¹¹ „*Auget sapientiam, dat maturiora consilia*“, *Commentaria in Amos*, 2, 236-264.

¹² CORNEILLE, *Sertorius*, a. II, sc. 4, b. 717.

přízně (srov. *Gn* 11,10-32). Skrze Abraháma, u něhož je zdůrazněna výsada stáří, nabývá tato přízeň podobu příslibu: „Učiním tě velkým národem, požehnám tě, velké učiním tvé jméno. Staň se požehnáním! Požehnám těm, kdo žehnají tobě, prokleji ty, kdo ti zlořečí. V tobě dojdou požehnání veškeré čeledi země“ (*Gn* 12,2-3). Vedle něho stojí Sára, žena, která vidí stárnout své tělo, ale na jeho odkvetlosti zakouší Boží moc, která nahradí lidskou neschopnost.

Mojžíš je už hodně starý, když mu Bůh svěří poslání vyvést vyvolený národ z Egypta. Velké skutky, které z Pánova pověření koná ve prospěch Izraele, nepatří rokům jeho mládí, ale stáří. Mezi příklady, jimiž jsou pro nás staří lidé, bych chtěl uvést životní osud Tobiáše, který se pokorně a odvážně nasadil pro zachování Božího zákona, pro pomoc potřebným, pro trpělivé snášení slepoty, až zakusil rozhodující zásah Božího anděla (srov. *Tb* 3,16-17); chtěl bych také uvést osud Eleazarův, jehož mučednictví je svědectvím mimořádné velkodušnosti a statečnosti (srov. *2 Mak* 6,18-31).

7. Také Nový zákon, proniknutý Kristovým světlem, nám představuje výmluvné postavy osob vysokého věku. Lukášovo evangelium začíná tím, že ukazuje manželský pár „pokročilého věku“ (1,7): Alžbětu a Zachariáše, rodiče Jana Křtitele. Pán se k nim obrací ve svém milosrdenství (srov. *Lk* 1,5-25. 39-79) a starému Zachariášovi je oznámeno, že se mu narodí syn. On sám zdůrazňuje: „Vždyť já jsem stařec a také moje žena je v pokročilém věku“ (*Lk* 1,18). Během Mariiny návštěvy starší příbuzná Alžběta, plna Ducha svatého, zvolá: „Požehnaná tys mezi ženami a požehnaný plod života tvého!“ (*Lk* 1,42) a po narození Jana Křtitele zazpívá Zachariáš hymnus *Benedictus*. Je to úchvatná dvojice starých lidí, proniknutá hlubokým duchem modlitby.

Maria a Josef, kteří přinesli Ježíše do jeruzalémského chrámu, aby ho obětovali Pánu, či spíše, aby ho podle zákona vykoupili jako prvorozeného, se setkávají se starcem Simeonem, který dlouho čekal na Mesiáše. Vezme dítě do náruče, velebí Boha a začne volat *Nunc dimittis*: „Nyní můžeš, Pane, propustit svého služebníka podle svého slova v pokoji...“ (*Lk* 2,29).

Vedle něho vidíme Annu, čtyřiaosmdesátiletou vdovu, vytrvalou návštěvnicí chrámu, jíž se při té příležitosti dostalo radosti uvidět Ježíše. Evangelista poznamenává, že „velebila Boha a mluvila o tom dítěti všem, kdo očekávali vykoupení Jeruzaléma“ (*Lk* 2,38).

Nikodém - stařec, vážený člen velerady, přichází za Ježíšem v noci, aby nebyl nápadný. Božský Mistr mu zjeví, že je Boží Syn, který přišel spasit svět (srov. *Jan* 3,1-21). S Nikodémem se setkáváme ve chvíli Kristova ukládání do hrobu, kdy s sebou přinese směs myrhy a aloe, přemůže strach a ukáže se jako učedník Ukřižovaného (srov. 19,38-40). Taková svědectví jsou plná útěchy! Připomínají nám, že Pán od každého v jakémkoliv věku žádá, aby přispěl svou hřivnou. Služba evangeliu není otázkou věku!

A co říci o Petrovi – již starém – který je povolán, aby svou víru prokázal mučednickou smrtí? Jednoho dne mu Ježíš řekl: „Dokud jsi byl mladší, sám ses přepásával a chodils, kam jsi chtěl. Ale až zestárneš, vztáhneš ruce, a jiný tě přepásá a povede, kam nechceš“ (*Jan* 21,18). Tato slova se mne - Petrova nástupce

bezprostředně týkají a vyvolávají ve mně silnou touhu vztáhnout ruce ke Kristu v poslušnosti k jeho výzvě: „Následuj mě!“ (*Jan 21,19*).

8. Žalm 92 je téměř souhrnem zářivých svědectví starých osob, které v Bibli nacházíme. Říká: „Spravedlivý roste jako palma, rozrůstá se jako libanonský cedr (...) ještě v šedinách ponesou plody, zůstanou statní a svěží, aby hlásali, že Hospodin je přímý“ (*Ž 92 13.15-16*). Apoštol Pavel s odkazem na žalmistu poznamenává v listu Titovi: „(..) starší muži mají být střídmi, vážní, umět se ovládat, zdraví ve víře, lásce a trpělivosti. Totéž platí o starších ženách, že mají být v chování důstojné (...) učitelky v dobrém; mají vést mladé ženy k tomu, aby měly rády svého muže i svoje děti“ (*Tit 2,2-5*).

Stáří se tedy předkládá ve světle učení a v jazyku Bible jako „příznivý čas“ k dovršení lidského dobrodružství a zapadá do Božího záměru s každým člověkem jako čas, do něhož se všechno sbíhá, aby člověk mohl lépe pochopit smysl života a dosáhnout „moudrosti srdce“. „Ctihodné stáří“, poznamenává Kniha moudrosti, „nezáleží v dlouhém věku, ani se neměří počtem let. Ty pravé šediny pro člověka je rozumnost a život bez poskvrny je ten pravý dlouhý věk“ (*Moudr 4,8-9*). Stáří je totiž konečnou etapou lidské zralosti a výrazem Božího požehnání.

Strážci kolektivní paměti

9. V minulých dobách se chovala velká úcta ke starším lidem. Latinský básník Ovidius o tom napsal: „Velká byla kdysi úcta před šedivou hlavou.“¹³ Několik století před tím řecký básník Focilides napomínal: „Měj úctu k bílým vlasům: vzdávej moudrému starci tytéž pocty, jaké vyhrazuješ pro svého otce.“¹⁴

A dnes? Podíváme-li se na současnou situaci zjišťujeme, že u některých národů je stáří ve vážnosti a je oceňováno; u jiných je tomu úplně jinak kvůli mentalitě, která klade na první místo bezprostřední užitečnost a produktivitu člověka. Následkem toho dochází často k pohrdání třetím nebo čtvrtým věkem a samotní staří lidé jsou vedeni k otázce, zda je vlastně jejich život ještě k něčemu užitečný.

Dochází se dokonce až tak daleko, že se s rostoucí naléhavostí propaguje eutanazie jako řešení obtížných situací. Pojem eutanazie v těchto letech u mnoha lidí bohužel postupně ztratil přívlastek hrůzy, kterou přirozeně vzbuzuje v duších vnímavých na úctu k životu. Může se stát, že při těžkých nemocích s nesnesitelnými bolestmi jsou trýzněné osoby pokoušeny zoufalstvím. Ti, kdo je mají rádi nebo ti, kdo o ně pečují, se mohou pod vlivem mylně chápaného soucitu cítit pobádáni k tomu, aby za rozumné řešení považovali „sladkou smrt“. Zde je třeba připomenout, že mravní zákon připouští zřící se takzvané „vehementní terapie“¹⁵ a požaduje pouze takové léčení, které patří k normálním požadavkům lékařské péče. Avšak eutanazie chápaná jako přímé vyvolání smrti je docela něco jiného! Navzdory úmyslům a okolnostem je sama o sobě nepřijatelným aktem, porušením Božího zákona, urážkou důstojnosti lidské osoby.¹⁶

¹³ „*Magna fuit quondam capitis reverentia cani*“, *Fasti*, kniha V., verš 57.

¹⁴ *Sentenze*, XLII.

¹⁵ Srov. JAN PAVEL II., Encyklika *Evangelium vitae*, 65: Zvon, Praha, 1995.

¹⁶ Srov. *tamtéž*.

10. Je naléhavé znovu najít správný úhel pohledu na život jako celek. Tímto správným úhlem pohledu je věčnost. Život je v každém svém období významnou přípravou na věčnost. I stáří má v tomto procesu postupného dozrávání člověka na cestě k věčnosti svou roli. Toto dozrávání přináší užitek té sociální skupině, ve které starý člověk žije.

Staří lidé napomáhají tomu, že se na pozemské události hledí s větší moudrostí, protože to, co prožili, je naplnilo jistou zkušeností a zralostí. Jsou strážci kolektivní paměti a tedy výsadní vykladaatelé souhrnu ideálů a obecných hodnot, které řídí a vedou společenské soužití. Jejich vyloučení by znamenalo ve jménu modernosti neznající paměť odmítnout minulost, ve které jsou zasazeny kořeny přítomnosti. Staří lidé jsou díky své vyvrálé zkušenosti schopni předávat mladým cenné rady a poučení.

Aspekty lidské křehkosti, které jsou viditelným způsobem spojeny se stářím, se tak stávají výzvou ke vzájemné závislosti a nezbytné solidaritě, která spojuje generace mezi sebou, neboť každý člověk potřebuje druhého a obohacuje se dary a charizmaty všech.

Výmluvně zní v tomto ohledu úvahy básníka, mně drahého, který píše: „Není věčná jenom budoucnost, ne jen ona!... Ano, i minulost je obdobím věčnosti: co se už odehrálo se náhle neobjeví v té podobě jako kdysi... Navrátí se jako Idea, neobjeví se znovu ve své vlastní podobě.“¹⁷

„Cti otce svého i matku svou“

11. Proč tedy nevzdávat i nadále staršímu člověku onu úctu, kterou tak vysoko hodnotily zdravé tradice mnohých kultur každého světadílu? Pro národy, na které měla vliv Bible, bylo během staletí opěrným bodem přikázání desatera: „Cti otce svého i matku svou“, povinnost ostatně všeobecně uznávaná. Z jeho plného a důsledného plnění vytryskla nejen láska dětí k rodičům, ale projevilo se i silné pouto mezi generacemi. Tam, kde je přikázání přijímáno a věrně zachováváno, starší lidé vědí, že jim nehrozí nebezpečí, že budou považováni za neúčinné a překážející břemeno.

Přikázání dále učí úctě k těm, kteří nás předešli, a ke všemu dobrému, co vykonali: „otec a matka“ označují minulost, pouto mezi generacemi, podmínku pro umožnění samotné existence národa. Podle dvojí redakce Bible (sr *Ex* 20,2-17; *Dt* 5,6-21) je toto přikázání na prvním místě na druhé desce, to je na té, která se týká povinností člověka k sobě a ke společnosti. Je také jediným, k němuž je připojen příslib: „Cti svého otce i svou matku, abys byl dlouho živ na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh“ (*Ex* 20,12; srov. *Dt* 5,16).

12. „Před šedinami povstaň a starci vzdej poctu“ (*Lv* 19,32). Mít v úctě staré lidi zahrnuje trojí povinnost vůči nim: přijetí, péči o ně, ocenění jejich schopností. V mnohých prostředích jde o věc téměř spontánní, vycházející z dávných zvyklostí. Jinde, zvláště v národech hospodářsky pokročilejších, se prosazuje náležitá tendence, umožňující těm, kdo jsou pokročilého věku, stárnout důstojně, bez obav, že už nejsou k ničemu dobří. Je třeba, aby nám bylo jasné, že k plně lidské civilizaci patří úcta

¹⁷ C. NORWID, *Nie tylko przyszłość...*, *Post scriptum*, I, verše 1-4.

ke starším lidem a láska k nim, aby se navzdory ubývání sil cítili být živou součástí společnosti. Už Cicero poznamenal, že „břemeno věku je lehčí pro toho, kdo cítí, že ho mladí respektují a milují“.¹⁸

Ostatně pokud lidský duch žije obrácen k věčnosti, zůstává i přes účast na stárnutí těla v jistém smyslu stále mladý a toto věčné mládí zakouší mnohem živěji, když se s vnitřním svědectvím dobrého svědomí spojuje starostlivá a vděčná láska drahých osob. Tehdy člověk, jak píše svatý Řehoř Naziánský, „nebude stárnout na duchu: odloučení přijme jako stanovenou chvíli pro nezbytnou svobodu. Sladce se přestěhuje 'na druhý břeh', kde není nikdo nezralý nebo starý, nýbrž všichni dosáhli plné duchovní dospělosti“.¹⁹

Všichni známe výmluvné příklady starých lidí s jejich překvapivou mladostí a silou ducha. Ty, kteří se k nim přiblíží, povzbuzují svými slovy a posilují svým příkladem. Kéž by společnost dokázala plně ocenit staré lidi, kteří jsou v některých oblastech světa – mám na mysli zvláště Afriku – právem uctíváni jako „živé knihovny“ moudrosti, strážci nedocenitelného bohatství lidských a duchovních svědectví. Je pravdou, že po fyzické stránce mají zapotřebí pomoci, stejně však je pravdou, že ve svém pokročilém věku mohou být oporou pro kroky mladých, kteří se ocitají na prahu života, aby vyzkoušeli jeho cesty.

Zatímco mluvím o starých lidech, nemohu opominout mladé, ke kterým se obracím s výzvou, aby byli starým lidem nablízku. Vybízím vás, drazí mladí lidé, abyste tak činili s láskou a velkodušností. Starší lidé vám mohou dát mnohem víc, než si dokážete představit. Kniha Sírachovec v tomto ohledu napomíná: „Nestraň se rozhovorů starců, kteří se též učili od svých otců“ (8,9). „Ocitneš-li se v zástupu starších, rozpozněj, kdo je z nich moudrý, a toho se přidrž“ (6,34), protože starce „ozdobí moudrost“ (25,5).

13. Křesťanské společenství může čerpat mnoho z klidné přítomnosti lidí pokročilého věku. Mám na mysli především evangelizaci: její účinnost není závislá především na výkonnosti. V kolika rodinách dostávají vnukové první základy víry od prarodičů! Ale blahodárný přínos starších lidí se může rozšířit do mnoha jiných oblastí. Duch působí jak chce a kde chce a nezřídka používá lidských cest, které v očích světa mnoho neznamenaají. Kolik lidí nachází pochopení a posilu u starých lidí, osamělých nebo nemocných, schopných však dodávat odvahy prostřednictvím láskyplné rady, tiché modlitby, svědectví utrpení přijatého s trpělivou odevzdaností! Vždyť právě když ubývají síly a omezují se schopnosti k činnosti, stávají se tito naši bratři a sestry vzácnější v tajemném plánu Prozřetelnosti.

Také z tohoto hlediska je tedy – kromě zřejmě psychologické potřeby samotného starého člověka – nejpřirozenějším místem, kde by prožíval své stáří, ono prostředí, kde se cítí „doma“, mezi příbuznými, známými a přáteli, a kde ještě může v lecčems posloužit. S rostoucím prodloužením průměrného věku narůstá i skupina starých lidí, čímž stoupá i naléhavost vytvoření takové kultury, která stáří přijímá a váží si ho, neodsouvá ho na okraj společnosti. Ideálem zůstává přebývání starého člověka v rodině se zárukou účinné sociální pomoci v souladu s rostoucími

¹⁸ „Levior fit senectus, eorum qui a iuventute coluntur et diliguntur“, Cato maior, seu De senectute, 8,26.

¹⁹ Discorso dopo il ritorno dalla campagna, 11.

potřebami, které věk nebo nemoc obnáší. Vyskytují se však i situace, v nichž samy okolnosti radí nebo vyžadují nástup do domova důchodců, aby se starší člověk mohl těšit ze společnosti dalších lidí a využívat odborné péče. Takové instituce jsou natolik prospěšné – a zkušenost říká, že mohou poskytnout cenné služby – nakolik usilují nejen o dobrou organizaci, nýbrž i o láskyplnou péči. Vše je snadnější, když vztah navázaný s jednotlivými starými lidmi ze strany rodiny, přátel, farního společenství napomáhá tomu, aby se cítili být milováni a pro společnost ještě užiteční. V této souvislosti nelze nevěnovat vděčnou vzpomínku plnou obdivu řeholním kongregacím a skupinám dobrovolníků, které se věnují se zvláštní starostlivostí právě péči o staré lidi, především o ty nejchudší, opuštěné nebo v obtížných podmínkách!

Milovaní staří lidé, kteří žijete ve stísněných podmínkách, ať už kvůli zdraví nebo z jiných důvodů, jsem vám nablízku svou láskou. Dopustí-li Bůh naše utrpení kvůli nemoci, osamocení nebo z jiných důvodů spojených s pokročilým věkem, dá nám vždycky milost a sílu, abychom se s větší láskou spojili s obětí Syna a mnohem intenzivněji se podíleli na jeho spásném plánu. Buďme o tom přesvědčeni: on je Otec, a to Otec bohatý láskou a milosrdenstvím!

Zvláště myslím na vás, vdovci a vdovy, kteří jste zůstali osamělí v posledním úseku života; na vás staří řeholníci a řeholnice, kteří jste dlouhá léta věrně žili ve službě Božího království; na vás milovaní bratři v kněžství a biskupském úřadu, kteří jste kvůli dosažení věkového limitu zanechali přímou odpovědnost za pastorální službu. Církev vás ještě potřebuje. Oceňuje služby, které můžete nadále vykonávat v rozmanitých oblastech apoštolátu, počítá s vaším přínosem prodlužovaných modliteb, očekává vaše rady podložené zkušeností a obohacuje se svědectvím života podle evangelia, které každodenně vydáváte.

„Stezku života mi dáváš poznat; vrcholem radosti je být s tebou“ (Ž 16,11).

14. Je přirozené, že čím více ubíhají léta, tím častěji přichází myšlenka na závěr života. Když nic jiného, pak nám to připomíná fakt, že se stále více tenčí řady našich příbuzných, přátel a známých; uvědomujeme si to při různých příležitostech, například když se sejde rodina, nebo na setkání našich přátel z dětství, ze školy, z univerzity, z vojenské služby, při setkání s kolegy ze semináře... Hranice mezi životem a smrtí prochází naším společenstvím a neúprosně se přibližuje ke každému z nás. Je-li život putováním do nebeské vlasti, je stáří obdobím, v němž se mnohem samozřejměji hledí na práh věčnosti.

A přesto se i my starší jen s námahou smiřujeme s výhledem na tento přechod. V lidském bytí poznamenaném hříchem představuje totiž dimenzi temnoty, která nás nutně zarmucuje a nahání nám strach. A jak by tomu mohlo být jinak? Člověk byl stvořen pro život, zatímco smrt – jak nám vysvětluje Písmo již od prvních stránek (srov. Gn 2-3) – nebyla v původním Božím plánu, ale pronikla tam následkem hříchu, plodu „d'áblovy závisti“ (Mdr 2,24). Je tedy pochopitelné, že člověk tváří v tvář této temné skutečnosti reaguje a bouří se. V tomto ohledu je výmluvné, že sám Ježíš, který „byl vyzkoušen ve všem možném jako my, ale nikdy se nedopustil hříchu“ (Žid 4,15) měl tváří v tvář smrti strach: „Otče můj, jestliže je to možné, ať mě mine tento

kalich“ (*Mt 26,39*). A jak nevzpomenout na jeho slzy u hrobu přítele Lazara, ačkoliv se ho chystal vzkřísit z mrtvých (srov. *Jan 11,35*)?

I když je smrt z biologického hlediska rozumově pochopitelná, není možné ji prožívat se „samozřejmostí“. Odporuje nejhlubšímu lidskému pudu. Koncil o tom říká: „Záhada lidského údělu nejvíce vystupuje tvář v tvář smrti. Člověka netrápí jenom bolest a postupný tělesný úpadek, ale také – ba více – strach z trvalého zániku.“²⁰ Jistě, kdyby smrt znamenala naprosté zničení, konec všeho, bolest by byla bezútěšná. Smrt proto nutí člověka klást si radikální otázky o samotném smyslu života: co je za zdí stínu smrti? Představuje definitivní konec života nebo existuje něco, co ji přesahuje?

15. V kultuře lidstva od dávných dob až po naše časy nechybějí povrchní odpovědi, které ohraničují život pouze na ten, který žijeme na této zemi. I ve Starém zákoně vedou některé poznámky v knize Kazatel k představě stáří jako bortící se budovy a smrti jako jejího naprostého a definitivního zničení (srov. *12,1-7*). Ale právě ve světle těchto pesimistických odpovědí nabývá na významu perspektiva plná naděje, která vyvěrá z celého Zjevení a zvláště z evangelia: „On přece není Bohem mrtvých, ale živých“ (*Lk 20,38*). Apoštol Pavel dosvědčuje, že Bůh, který oživuje mrtvé (srov. *Řím 4,17*) probudí k životu i naše smrtelná těla (srov. *Řím 8,11*). A Ježíš tvrdí sám o sobě: „Já jsem vzkříšení a život. Kdo věří ve mne, i když umřel, bude žít a žádný, kdo žije a věří ve mne, neumře navěky“ (*Jan 11,25-26*).

Kristus překročil hranice smrti a tím ukázal život, který se nachází za touto hranicí, na onom „území“ neprobádaném člověkem, jímž je věčnost. On je prvním svědkem nesmrtelného života; v něm se lidská naděje ukazuje plná nesmrtelnosti. „I když nás zarmucuje jistota smrti, utěšuje nás zaslíbení budoucí nesmrtelnosti“.²¹ Po těchto slovech, která liturgie nabízí věřícím jako posilu ve chvíli rozloučení s drahým člověkem, následuje jasné vyjádření naděje: „Vždyť těm, kdo v tebe věří, Pane, život nekončí, ale mění, a když se rozpadne toto naše pozemské obydlí, máme už v nebi připraven trvalý domov.“²² V Kristu je smrt – dramatická a otřesná skutečnost – natolik vykoupena a proměněna, že ukazuje tvář „sestry“, která nás vede do náruče Otcovy.²³

16. Víra tak osvěcuje tajemství smrti a prostupuje stáří vnitřním pokojem, takže už není považováno za útrpné čekání na ničící událost, nýbrž je prožíváno jako slibné přibližování se k cíli plné zralosti. Jsou to léta, která je třeba prožívat v důvěrné odevzdanosti do rukou Boha, starostlivého a milosrdného Otce; je to údobí, které je třeba tvořivě využít k prohloubení duchovního života skrze intenzivnější modlitbu a skrze prokazování skutků lásky bratřím.

Chválu si tedy zaslouží všechny společenské iniciativy, které starým lidem umožňují, aby se fyzicky, intelektuálně a společensky rozvíjeli, aby se stávali užitečnými tím, že jsou ochotni dát druhým svůj čas, své vlastní

²⁰ 2. Vatikánský koncil, Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě, *Gaudium et spes*, 18: Zvon, Praha, 1995.

²¹ Římský misál, 1. preface za zemřelého.

²² Tamtéž.

²³ Srov. Sv. František z Assisi, *Cantico delle creature*.

schopnosti a svou zkušenost. Tak se zachovává a roste chuť k životu, základnímu Božímu daru. Na druhé straně tato chuť k životu není v rozporu s touhou po věčnosti, jež dozrává u lidí s hlubokou duchovní zkušeností, jak výrazně dosvědčuje život světců.

Evangelium nám v této souvislosti připomíná slova starce Simeona, který je připraven zemřít od chvíle, kdy mohl sevřít ve své náruči očekávaného Mesiáše: „Nyní můžeš, Pane, propustit svého služebníka podle svého slova v pokoji, neboť moje oči uviděly tvou spásu“ (Lk 2,29-30). Svatý Pavel jako by sváděl vnitřní boj mezi touhou dále žít, aby hlásal evangelium a touhou „zemřít a být s Kristem“ (Fil 1,23). Když svatý Ignác z Antiochie šel s radostí podstoupit mučednickou smrt, dosvědčoval, že slyší v duši hlas Ducha svatého, téměř jako „živou vodu“, která vyvěrala z jeho nitra a šeptajíc vyzývala: „Pojď k Otci“.²⁴ Mohli bychom uvést ještě mnoho příkladů: nevrhají žádný stín na hodnotu pozemského života, který je navzdory všem omezením a trápením krásný a je třeba jej prožít až do konce. Připomínají nám však, že není poslední hodnotou, neboť zánik existence nabývá v křesťanském pojetí rysy „přechodu“, mostu, který se pne od života k životu, od křehké a nejisté radosti této země k plné radosti, kterou Pán vyhrazuje svým věrným: „Pojď se radovat se svým pánem!“ (Mt 25,21).

Přání života

17. V tomto duchu vám přeji, drazí dříve narození bratři a sestry, abyste klidně prožívali roky, které Pán vyhradil pro každého. Spontánně bych se chtěl s vámi podělit o všechny pocity, které zakouším na sklonku svého života, po více než dvaceti letech služby na Petrově stolci a v očekávání třetího tisíciletí, které už je za dveřmi. Navzdory omezeným možnostem, které přinesl věk, si uchovávám chuť k životu. Děkuji za to Pánu. Je krásné strávit se až do konce pro Boží království.

Zároveň nacházím velký klid při myšlence na chvíli, kdy mě Pán povolá ze života do života! Proto mi často, bez jakéhokoliv smutku, rozkvétá na rtech modlitba, kterou kněz recituje po slavení eucharistické oběti: *In hora mortis meae voca me, et iube me venire ad te* – v hodinu mé smrti mě zavolej a přikaž, abych přišel k tobě. Je to modlitba křesťanské naděje, jež nic neubírá na radosti nynější hodině, zatímco budoucnost svěřuje do ochrany Boží dobrotě.

18. „*Iube me venire ad te!*“ „Přikaž mi, abych přišel k tobě!“: to je nejhlubší touha lidského srdce, i u toho, kdo si toho není vědom.

Dej, Pane života, ať si to jasně uvědomujeme a okoušíme každé údobí svého života jako dar bohatý dalšími přísliby.

Dej, abychom s láskou přijímali tvou vůli a každý den vkládali do tvých milosrdných rukou.

A když přijde chvíle definitivního „přechodu“, uděl nám, abychom ji šli vstříc s pokojnou duší, aniž bychom oplakávali to, co opouštíme.

²⁴ *Lettera ai Romani, 7,2.*

Vždyť až se po dlouhém hledání setkáme s Tebou, najdeme každou ryzí hodnotu, kterou jsme poznali na zemi, společně s těmi, kteří nás předešli ve znamení víry a naděje.

A Ty, Maria, matko putujícího lidstva, pros za nás „nyní i v hodinu naší smrti“. Dej, ať žijeme stále v těsné blízkosti Ježíše, tvého milovaného Syna a našeho bratra, Pána života a slávy.

Amen!

Vatikán 1. října 1999

Jan Pavel II.